

İDARİ YARGILAMADA MAKUL SÜRE KAVRAMININ AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI IŞIĞINDA İNCELENMESİ

THE CONCEPT OF REASONABLE TIME IN ADMINISTRATIVE JURISDICTION IN THE LIGHT OF EUROPEAN HUMAN RIGHTS COURT (ECtHR) DECISIONS

DOI: 10.21492/inuhfd.462996

Bayram KESKİN*

Özet

Yargı alanında insan haklarının en önemli yansıması adil yargılanma hakkıdır. Adil yargılanma, hukuk devletinin en önemli ilkelerinden biridir. Bu hak, yargılama faaliyetlerinin yerine getirilmesinde uyulması gereken esasları belirleyen ve yargılama süreci ile birlikte, yargılama öncesi ve sonrası dönemi de kapsayan bir haktır. Bu hak ile ilgili ulusal ve uluslararası metinlerde bir takım hükümler getirilmiştir. Adil yargılanma, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) gibi birçok uluslararası sözleşme veya beyannameye yer alan, hukuk sistemimizde de anayasal düzeyde kabul edilmiş temel bir haktır. Makul sürede yargılanma hakkının çerçevesi, adil yargılanma ilkesinin de temel ögesini oluşturmaktadır. AİHS, makul sürede yargılanma hakkı güvencesinin sağlanması amacıyla mutlak bir süre öngörmemiştir. Ancak, AİHS'nin iç hukukta uygulanıp uygulanmadığının yargısal denetimi ile görevli olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), makul sürenin belirlenmesi amacıyla bir kısım ölçütler getirmiştir. AİHM, görülmekte olan davalara ilişkin her bir somut olayın özellikleri yanında bu ilkeleri de göz önüne almaktadır. Başvurucular, idari uyuşmazlıklar ile ilgili AİHM'ne yaptıkları başvurularda en çok, davaların uzun süre geçmesine rağmen sonuçlandırılmamasından yakınmaktadır. AİHS'nin getirdiği kriterlere paralel olarak anayasal ve kanuni düzenlemeler yapılmış, buna rağmen gelinen noktada bir takım eksik ya da aykırı düzenlemelerin var olduğu anlaşılmıştır. AİHM, adil yargılanma hakkının önemli unsurlarından olan makul sürede yargılanma hakkı, silahların eşitliği, çelişmeli yargılama hakkı ve mahkemeye başvuru hakkı gibi konularda AİHS'nin 6'ncı maddesine bir takım aykırılıkların olduğunu tespit etmiş; söz konusu aykırılıklar nedeniyle de Türkiye aleyhine bir çok ihlal kararı vermiştir. AİHM, idari uyuşmazlıklara ilişkin verdiği bazı kararlar ile ülkemizde idari yargılama hukukunun gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adil yargılanma hakkı, makul sürede yargılanma hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, idari yargılama hukuku.

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. (E-mail bayram.keskin@kocaeli.edu.tr), (Orcid ID- 0000-0003-0562-048X)
Makale Gönderilme Tarihi: 23.09.2018 Submitted: 23.09.2018
Makale Kabul Tarihi: 27.11.2018 Accepted: 27.11.2018

Abstract

The most important reflection of human rights in the field of judiciary is the right to fair trial. The right to a fair trial, which is essential element of the rule of law, determines the rules and principles that govern judicial process with all its stages such as pre-trial, trial and post-trial phase of the adjudication. Not only judiciary but also all other state institutions must abide by this principle. A number of provisions regarding this right are made in both national and international instruments. The right to a fair trial, which is mentioned in various kinds of international legal texts, conventions and agreements including European Convention on Human Rights, is fundamental part of our legal system at constitutional level. ‘The right to trial within a reasonable time’ is the main subordinate element of the right to fair trial. The European Convention on Human Rights does not specify a definite time to protect ‘the right to trial within a reasonable time’. However, the European Court of Human Rights, which has the secondary role to supervise domestic protection of the Convention, determines some criteria for determination of reasonable time. While examining the cases before it, the Court scrutinizes the specifications of each concrete case, the criteria as well. Applicants mostly allege the excessive length of judicial proceedings for their applications lodged with the ECtHR related to administrative cases. Notwithstanding the fact that there are abundant Constitutional and statutory amendments which are made according to 6. article of the ECHR and case law of the Court, there are still lots of shortcomings in domestic legal system in respect of the right to a fair trial. These deficiencies mainly revolve around different aspects of fair trial such as; trial within reasonable time, equality of arms, right to a contentious trial, right to a court. It can easily be said that aforementioned problematic issues pave the way for abundant case law which is rendered against Turkey. The Court have made contribution to the development of administrative procedure law with the judgments of the ECtHR regarding administrative disputes.

Keywords: The right to fair trial, the right to trial within a reasonable time, the European Convention on Human Rights, the European Court of Human Rights (ECtHR), administrative procedure law.

I. GİRİŞ

Bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin etkili olacak şekilde ele alınması amacıyla, hukuk devleti ilkesinin temeli olan “adil yargılanma hakkı”, bireylere haklarının ihlâli durumunda yargı yerlerinde hak arama teminatı vermektedir. Adil yargılanma hakkı, demokratik bir toplumda adaletin yerine getirilmesi ve adil bir biçimde dağıtılması yönünden vazgeçilmez bir unsurdur.

Avrupa’nın anayasası olarak kabul edilen AİHS’nin 6’ncı maddesinin içeriği, “adil yargılanma hakkı”na ilişkin ayrıntılı hükümler öngörmektedir. Bu madde ceza, medeni hukuk ve idari davalara ilişkin konularda adil yargılanma hakkı güvencesi getirmiştir. Söz konusu güvenceyi sağlamak amacıyla maddede “*yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından*”, “*kamuya açık bir biçimde*” ve “*makul bir süre içinde*” bir davanın görülmesi şartları öngörülmüştür. “*Gecikmiş adalet adalet değildir*” özdeyişi, adil yargılanma hakkının temelini

oluşturan “*yargılamanın makul bir sürede sonuçlandırılması*”nın önemini ortaya koymaktadır.

Yargılamanın makul bir sürede sonuçlandırılması, bireyleri yargılama faaliyetinin sürüncemede kalmasına karşı korumakta ve içinde buldukları belirsiz durumun giderilmesini sağlamaktadır¹. 1982 Anayasası’nın 141’inci maddesinde davaların “*mümkün olan süratle*” görülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yargısal işlemlerde gecikme olduğu Anayasa tarafından kabul edilmekle birlikte, AİHS’nin 6’ncı maddesinde “*davaların makul sürede sonuçlandırılmasını isteme*” şeklinde bireylere bir hak olarak tanınan bu durum, Anayasa’da yargı erkine bir görev olarak verilmiştir².

Adaletin yavaş işleminin, diğer bir ifadeyle, davaların makul bir sürede bitirilmemesinin sonuçları, “idari yargı sistemi” göz önüne alındığında, daha da ciddi bir boyut kazanmaktadır. Zira idari işlemler “*hukuka uygunluk karinesi*”nden faydalanmakta ve “*icrai olma*” niteliği sebebiyle hukuk âleminde sonuçları derhal doğmaktadır. Bir idari işleme karşı dava açılması dahi doğrudan işlemin yürütülmesini durdurmamakta ve ilgili idare, işlemini yürütmeyi sürdürmektedir. Dolayısıyla, idari uyumsuzlukların makul sürede sonuçlandırılması bireylerin adil yargılanma hakkının zedelenmesinin önlenmesi noktasında büyük önem taşımaktadır.

AİHS’nin 6’ncı maddesine yönelik hazırlık çalışmalarında Sözleşme dışında bırakılan idari yargı konusunda 1980’li yıllarda bir anlayış değişimi yaşanmış ve AİHM, idari yargı alanındaki konuları AİHS’nin 6’ncı maddesinde bir koşul olarak öngörülen “*medeni hak*” kapsamına dahil etmek suretiyle incelemiştir³. Bu çerçevede, idari yargıda görülen davalarda yaşanan hak ihlallerine ilişkin AİHM’ne pek çok başvuruda bulunulmuştur.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen 24.2.2010 tarihli ve (2010)3 sayılı Tavsiye Kararı’na göre, yargısal

¹ KARTAL, Adem: “*Makûl Sürede Yargılanma Hakkı ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu ile İnsan Hakları Tazminat Komisyonunun Söz Konusu Hakkı Korumadaki İşlevleri*”, Terazi Hukuk Dergisi, S.100, Y.2014, s.39.

² BAŞPINAR, Ahmet: “*İdari Yargıda Makûl Süre İçin Öneriler*”, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları, No:70, Y.2004, Sempozyum (Danıştay ve İdari Yargı Günü 136. Yıl), s. 21.

³ KALAY, Jale: “*AİHM Kararları Işığında Etkili ve Etkin Bir İdari Yargı Denetimi*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 8.

faaliyetlerde oluşan makul olmayan gecikmeler, AİHM tarafından incelenen konuların başında gelmektedir⁴.

Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler tarafından, AİHM'nin verdiği kararlardaki eleştiriler ve öneriler çerçevesinde, iç hukuktaki davalarda yargılamanın sürüncemede kalmasına karşı bir kısım hukukî düzenlemeler yapılmış, bu kapsamda “önleyici”, “tazmin edici” nitelikte ve “bireysel başvuru yolu” şeklinde iç hukuk yolları ihdas edilmiştir. Nitekim 7.5.2010 tarihinde yürürlüğe giren 5982 sayılı Kanun ile Anayasa'nın 148'inci maddesinde yapılan değişiklikle bireysel *başvuru hakkı* getirilmiş olup, Anayasa Mahkemesi tarafından idari yargıda görülen davaların makul sürede sonuçlandırılmadığı iddiasıyla yapılan başvurularda ihlâl kararları verilmiştir⁵.

Bu çalışmada, ilk olarak makul sürede yargılanma hakkına ilişkin olarak AİHM ve yargı içtihatları ışığında “makul süre”nin tanımı ve kapsamı konusunda bilgiler verilmiştir. Sonrasında, AİHM'nin makul sürede yargılama yapılması hususunda genel çerçeve olarak kabul ettiği ölçütlerin idari yargı alanında ne şekilde uygulandığı/uygulanabileceği tartışılmış; AİHS'nin 6'ncı maddesinde öngörülen koşulun (medeni hak ve yükümlülükler) idari yargı alanında uygulama yöntemleri ele alınmıştır. Son olarak, T.C. Anayasası, AİHS hükümleri ve AİHM kararları ile getirilen öneriler çerçevesinde idari yargı faaliyetlerinde meydana geldiği kabul edilen gecikmelere ilişkin iç hukukta ne gibi önlemler alındığı/alınması gerektiği konuları incelenmiş; sonuç ve öneriler bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

II. MAKUL SÜRE KAVRAMI VE KAPSAMI

A. “Makul Süre” nin Tanımı

“Makul” kavramı ile kastedilen husus, hukukun temelindeki “sosyal bakımdan kabul edilebilir davranışların sınırı” olarak ifade edilmiştir⁶. Bireyleri yargılama işlemlerinin sürüncemede kalmasına karşı korumayı amaçlayan “makul sürede yargılanma hakkı”nda belirtilen makul süre kavramı Anayasa'nın 141'inci maddesinde açıkça tanımlanmamış,

⁴ Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation (2010)3 to Member States on Effective Remedies for Excessive Length of Proceedings, 24 February 2010. (<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1590115>) E.T.15.06.2018.

⁵ Anayasa Mahkemesi'nin 20.01.2016 tarih ve B. No:2013/9507 no'lu kararı için bkz.: (<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/cc65e74c-12c5-4947-a8c1-87d9af26b4be?wordsOnly=False>) E.T.17.06.2018.

⁶ GÖLCÜKLÜ, Feyyaz: “Yargılama Makamları Önünde Makul Süre”, İnsan Hakları Merkezi Dergisi, Y. 1991, s.10.

yalnızca “*davaların mümkün olan süratle sonuçlandırılması gerektiği*” vurgulanmıştır.

AİHS'nin 6'ncı maddesindeki hükme göre, “*Herkes yargı önündeki başvurusunun, medeni hak ve sorumluluklarıyla ilgili anlaşmazlıklar ya da cezai alanda kendine yöneltilen suçlamaların özü hakkında karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir.*”

Anılan madde hükmü makul süre tanımına yer vermemiş, yalnızca makul sürede yargılanma hakkını, adil yargılanma hakkına ilişkin prensibin temel ayaklarından birisi olarak belirlemiştir. Nitekim AİHM, bir yargılama süresinin makul olup olmadığını Sözleşme'nin 6'ncı maddesi ve diğer ilgili maddelerini yorumlamak ve her bir başvurudaki somut olayın özelliklerini göz önüne almak suretiyle değerlendirmektedir. Diğer bir ifadeyle AİHM, her davada geçerli olabilecek mutlak bir süre belirlememiştir. Örneğin, kan nakli yapılan ve AIDS hastalığı bulaşan bir kişinin yaptığı başvuruda AİHM, ulusal mahkemede davanın yirmi bir ay sürmesini, hastanın sağlık durumunu dikkate almak suretiyle, makul süre aşımı olarak kabul ederek mahkûmiyet kararı vermiştir⁷.

Öte yandan, bir davanın sonuçlandırılması için gerekli olan makul bir süreye ilişkin ulusal hukukta da mutlak bir süre öngörülmemiştir. Zira her dava için geçerli, bütün ihtimallerin göz önüne alınarak standart bir sürenin tespitinin de imkânı bulunmamaktadır⁸.

Genel olarak “makul süre”, adaletin etkinliğini ve inanılabilirliğini zayıflatabilecek gecikmeler olmaksızın, bir ceza veya medeni hukuk ya da idari bir davanın makul bir süre içinde görülmesini sağlayan bir güvence olarak tanımlanabilir⁹. AİHM'ne göre, makul süre güvencesinin amacı, “*adalete olan güvenin sağlanması ve yargılamanın taraflarının uzun süreli usul gecikmelerine karşı korunması*”dır¹⁰.

Sözleşme'nin 6'ncı maddesinde ve AİHM'nin içtihatlarında, bir kısım ülkelerin ulusal mevzuatının aksine, herhangi bir dava türü için özel bir yargılama süresi öngörülmemesi nedeniyle bir ulusal hukuktaki

⁷ BAŞPINAR, s.21.

⁸ TURAN, Hüseyin: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.11, Y.2012, s.51.

⁹ H.-Fransa davası, 24 Ekim 1989, para. 58.

¹⁰ Stogmüller-Avusturya davası, 10 Kasım 1969, para. 5.

yargılama için belirlenen sürenin aşılması doğrudan 6'ncı maddenin ihlali anlamına gelmemektedir¹¹.

B. İdari Davalarda Makul Sürede Yargılanma Hakkının Kapsamı

Bir davada, makul süre güvencesine ilişkin dikkate alınacak sürenin belirlenmesi önem arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle, öncelikle sürenin başlangıç ve bitiş tarihlerinin saptanması gerekmektedir. Usûle ilişkin farklılıklar nedeniyle, ceza davaları ile medeni hukuk ve idari davalarda sürenin başlangıç ve bitiş farklılık arz etmektedir.

1. Bir İdari Davada Makul Sürenin Başlaması ve Sona Ermesi

İdari davalarda makul süre içinde yargılanma güvencesi, kural olarak ilk derece mahkemesinde ya da bazı idari uyuşmazlıklara ilişkin davalara ilk derece mahkemesi sıfatıyla doğrudan bakmakla görevli temyiz mahkemesinde¹² muhakeme usulünün kurulması amacıyla yapılan girişim ile başlamaktadır¹³. Genel olarak, ilk girişim olarak kabul edilen dava dilekçesinin mahkeme kaydına girdiği tarihte sürenin başladığı kabul edilmektedir¹⁴.

Berü-Türkiye davasında, AİHM, idari yargıda açılan tam yargı davasına ilişkin yargılamanın başlangıcı olarak “*davanın açıldığı tarihi*” esas almıştır¹⁵.

Aynı şekilde Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuruya ilişkin verdiği bir kararında¹⁶, medeni hak ve yükümlülüklerle dair anlaşmazlıklara ilişkin idari yargılamada, sürenin başlama tarihi olarak “*davanın ikame edildiği tarih*”in esas alınacağını ifade etmiştir.

Bununla beraber, bazı durumlarda, örneğin bir idari merciye başvurulmasının mahkemede dava açılması için önkoşul olarak öngörüldüğü hallerde, AİHM, sürenin başlangıcı olarak, davanın açılmasından önceki bir tarihi, yani *zorunlu ön başvuru tarihini* kabul

¹¹ VİTKAUSKAS Dovydas/Grigoriy DİKOV: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması”, Avrupa Konseyi, Y.2012, s.73.

¹² Danıştay’ın ilk derece mahkemesi olarak baktığı davalar için bkz. 2575 sayılı Danıştay Kanunu’nun 24 üncü maddesi.

¹³ EDEL, Frédéric: “The Length of Civil and Criminal Proceeding in the Case-Law of the European Court of Human Rights”, Council of Europe, Y.2007, s.7.

¹⁴ TURAN, s. 56-57; *Erkner ve Hofauer-Avusturya davası*, 23 April 1987.

¹⁵ *Berü-Türkiye davası*, 11 Ocak 2011 (<http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf>) E.T. 18.06.2018.

¹⁶ Sefahattin Akyıl, B. No: 2012/1198, 7.11.2013, para. 45, 47.

etmektedir¹⁷. Örneğin, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 13'üncü maddesi, idarenin faaliyetlerinden dolayı hakları ihlal edilenlerin, idare aleyhine dava ikame etmeden önce, ilgili kuruma müracaat ederek haklarının yerine getirilmesini istemeleri, zorunlu ön idari dava koşulu olarak öngörülmüştür. Dolayısıyla, hak ihlaline uğrayan kişilerin ilgili idareye yaptıkları başvuru tarihi, makul süre güvencesinin başlangıç tarihi olarak esas alınabilecektir¹⁸. *Aydan-Türkiye* davasında, AİHM, tazminat davasına ilişkin yargılamanın başlangıcına esas olarak idareye yapılan başvuru tarihini almıştır¹⁹.

Aynı şekilde, *König-Almanya* davasında, AİHM, klinik işletme ve doktorluk yapma yetkisi iptal edilen başvurucu yönünden sürenin başlangıcı olarak idari yargıda açılan dava tarihini değil, başvurucunun ilgili idareye yaptığı başvuru tarihini esas almıştır²⁰.

Öte yandan, dava açılmasından önce bir idari makam tarafından ön inceleme yapılması gerektiği hallerde, mahkemeye başvuru öncesinde ilgili idareye yapılacak itiraz başvurusu da sürenin başlangıcında esas alınabilmektedir²¹. Örneğin, kamu ihaleleri kapsamında ilgili idarelerin aldıkları kararlara karşı, 4734 sayılı Kamu İhaleleri Kanunu'nun 54'üncü maddesi uyarınca, idari yargıda iptal davası açılmadan önce bitirilmesi zorunlu idari müracaat yolu olarak öngörülen “şikayet” ve “itirazın şikayet” başvuruları süre hesabında göz önünde bulundurulacaktır.

İdari yargılamada makul süre güvencesi, ceza ve medeni hukuk davalarında olduğu gibi, nihai kararın verilmesine kadar sürmektedir. İlk derece mahkemesinin kararı kesin ise, diğer bir ifadeyle bu karara karşı bir kanun yolu öngörülmemiş ise, sürenin bitimi karar tarihidir. Ancak, kanun yolu öngörülmüş durumlarda süre, mahkeme kararına karşı yapılan kanun yolu başvurusu üzerine yüksek mahkeme tarafından verilen kararın ilgili kişiye tebliğ tarihinde veya kanun yolu için öngörülen sürenin bitiminde sona ermektedir²². Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruya

¹⁷ YILMAZOĞLU, Yunus Emre: “İdari Yargıda Makûl Süre Güvencesi”, *Danıştay Dergisi*, S.134, Y.2013, s.63; *Golder-Birleşik Krallık davası*, 21 Şubat 1975 (<https://www.echr.coe.int>) E.T. 18.06.2018.

¹⁸ *X-Fransa davası*, 31 Mart 1992 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57801%22%5D%7D>) E.T. 19.06.2018.

¹⁹ *Aydan-Türkiye kararı*, 12 Mart 2013 (<http://inhak.adalet.gov.tr/ara/karar/aydan.pdf>) E.T. 19.06.2018.

²⁰ DOĞRU, Osman: “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları”, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004, s.237.

²¹ TURAN, s.58.

²² VİTKAUSKAS D/DİKOV G., s.84.

ilişkin verdiği bir kararında²³, idari yargılamanın süresi yönünden, sürenin sona erdiği zaman dilimi açısından “çoğu zaman icra aşamasını da kapsayacak şekilde, yargılamanın sona erdiği, yargılaması devam eden davalar yönünden ise Anayasa Mahkemesinin makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin şikayetle ilgili kararını verdiği tarih”in esas alınacağını belirtmiştir.

Makul süre güvencesinin kapsamına yönelik bir kısım özellikli durumlar da bulunmaktadır. Makul sürenin yalnızca yargılama sürecini mi yoksa bir idari davada verilen kararın yerine getirilmesi aşamasını da kapsayıp kapsamadığı hususuna ilişkin olarak, AİHM, bir idari dava neticesinde verilen kararın “hukukun üstünlüğü ilkesi” gereğince yerine getirilmesinin sürenin kapsamına girdiğine karar vermiştir²⁴.

Aynı şekilde, *Büker-Türkiye* davasında, AİHM, Erciyes Üniversitesi’nde asistan olarak görev yapan başvurucunun üniversite tarafından sözleşmesinin yenilenmemesi işlemine karşı açtığı davaya ilişkin yargılamanın sona erme tarihini esas almıştır²⁵.

Bir idari davada anayasaya aykırılık iddiasında bulunulması üzerine mahkemece bu iddia kabul edilerek dosyanın Anayasa Mahkemesi’ne gönderildiği durumda, Anayasal Yargılama süreci kural olarak, makul süre hesabında dikkate alınmamaktadır. Ancak, Anayasa Mahkemesi kararı, idari yargı yerindeki davanın aslını ve özünü doğrudan etkileyecek vasıfta ise, Anayasal Yargılamada geçen süre makul sürenin hesaplanmasında göz önüne alınacaktır²⁶.

Makul süre güvencesine ilişkin diğer bir istisnai durum ise, AİHM, makul sürenin aşıldığı iddiasına ilişkin bir başvuruda, ulusal mahkemede dava henüz sonuçlanmamasına rağmen, iç hukuk yolları tüketilmeden yapılan başvuruyu kabul etmiş ve ulusal mahkemedeki davada esas

²³ Zülfi Gürgöz, B. No: 2015/1188, 7 Kasım 2013, para. 61.

²⁴ ODYAKMAZ, Zehra: “Hukukta Zaman ve İdarî Yargıda Makûl Süre Sorunu”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.2, Y.2010, s.12; ayrıca Bkz. *Hornsby-Yunanistan davası*, 19 Mart 1997.

²⁵ Bkz. *Büker-Türkiye* davası, 24 Ekim 2000, para. 34 (<https://hudoc.echr.coe.int>) E.T. 20.06.2018. Burada karar düzeltme isteminin reddine ilişkin Danıştay Sekizinci Dairesi’nin karar tarihi değil, Danıştay’ın nihai kararı üzerine, kararın uygulanması amacıyla başvurucunun eski görevine iade edildiğinin bildirimine yönelik tebliği tarihi esas alınmıştır.

²⁶ *Right To a Fair Trial Under the European Convention on Human Rights (Article 6)*, The International Centre for the Legal Protection of Human Rights(Intersight), , Y.2009, s.18.

hakkındaki kararın verildiği tarihe kadar geçen süreyi de makul süre hesabında göz önüne almıştır²⁷.

2. Makul Süreye Yönelik Değerlendirme Kriterleri

Her davada somut olayın özellikleri farklılık arz ettiğinden, bütün yargılama türleri yönünden mutlak bir süre tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Ancak, Sözleşme'nin 6'ncı maddesinin ihlali nedeniyle yapılan başvuruların büyük bir bölümünün davaların makul sürede sonuçlandırılmadığı iddiasını taşıdığı göz önünde bulunduran AİHM, bir yargılama süresinin makul olup olmadığını değerlendirmek amacıyla bir kısım kriterler belirlemiştir. Bunlar; *davanın karmaşıklığı*, *başvurucunun (davacının) tutumu* ile *yetkili idare ve yargı yerinin tutumudur*²⁸. Ancak bazı durumlarda Mahkeme, anılan ilkelere atıf yapmaksızın genel bir değerlendirme yapmak suretiyle de hüküm vermektedir²⁹.

Belirtmek gerekir ki, *Deumeland-Almanya* davasında AİHM, bir yargılamadaki gecikme sebeplerinin her birisi tek başına makul süre aşımı yönünden bir sorun doğurmuyorsa da, bu sebepler birlikte ve topluca ele alındıklarında makul süre yönünden bir gecikmeye yol açabileceğini vurgulamıştır³⁰. Öte yandan, Mahkeme, açıklamasız bırakılan yargılamadaki “uzun duraklama süreleri”nin de kabul edilemeyeceğine karar vermiştir³¹.

a. Davanın Karmaşıklığı

Davanın konusuna ilişkin olarak karşılaşılan karmaşık durumlar, bir yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmamasında etkileyici bir faktör olup olmadığı hususu ele alınacak ilk nedendir³². Yargılamaya konu olayın, fiilî durumlar ve hukukî meseleler nedeniyle karmaşık olması durumunda, AİHM, Sözleşme'nin 6'ncı maddesinin ihlalinin söz konusu olmadığına karar vermektedir³³. Davanın hangi durumlarda karmaşık

²⁷ Bkz. *Hasdemir-Türkiye davası*, 22 Mayıs 2012, para. 37.

([https://hudoc.echr.coe.int/ENG#{%22itemid%22:\[%22001-110961%22\]}E.T.20.06.2018](https://hudoc.echr.coe.int/ENG#{%22itemid%22:[%22001-110961%22]}))

²⁸ Bkz. *Pretto ve Diğerleri-İtalya davası*, 8 Aralık 1983.

²⁹ MOLE Nuala, Harby CATHARINA: “Adil Yargılanma Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz”, İnsan Hakları El Kitapları No:3, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, Y. 2001, s.22.

³⁰ Bkz. *Deumeland-Almanya davası*, 29 Mayıs 1986, para. 90.

³¹ Bkz. *Beaumontin- Fransa davası*, 24 Kasım 1994, para.33.

³² KAŞIKARA, Serhat: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.84, Y.2009, s.247.

³³ Intersight: s.54

olduğuna ilişkin net bir saptama bulunmamakla birlikte, AİHM içtihatları bu konuya ışık tutmaktadır.

Bir davanın karmaşıklığı pek çok etmeden kaynaklanabilmektedir. Davacıların ve tanıkların sayısı, bilirkişi görüşünün alınması zorunluluğu, dava dosyasının yüklü olması³⁴, uluslararası unsurlar, davanın başka davalarla birleştirilmesi gibi durumlar³⁵ örnek olarak sayılabilir.

Bununla beraber, söz konusu etkenlerin yalnız başına yargılamanın uzamasına neden olmadığı ve başkaca unsurların bunlara eklendiği durumlarda davanın karmaşıklığı haklı bir gerekçe oluşturmayacaktır. Örnek olarak, davada uluslararası unsurlardan kaynaklı bir durum olmakla birlikte idari makamlar arasındaki iletişimsizlikten doğan bir gecikme söz konusu ise dava konusunun karmaşıklığından söz edilemeyecektir³⁶.

Mansur-Türkiye davasında AİHM, başvurucuya ilişkin Yunanistan'dan talep edilen belgelerin, devletin idari makamları arasında yaşanan iletişimsizlik ve belgelerin Türkçe'ye çevrilememesi sebebiyle zamanında kullanılamaması gerekçesiyle davanın karmaşıklığından söz edilemeyeceğine karar vermiştir³⁷.

Dava konusunun karmaşıklığının yargılamanın gecikmesi için kabul edilebilir bir etken olup olmadığı hususu AİHM tarafından her somut olay kapsamında değerlendirilmektedir. Nitekim, *Büker-Türkiye* davasında AİHM, idari bir davada yedi buçuk yıllık yargılama süresinin istisnai bir biçimde uzun olduğunu ve hiçbir şekilde davanın karmaşıklığı ile açıklanamayacağını belirtmiştir³⁸.

b. Davacının Tutumu

AİHM, makul süre aşımı konusundaki iddialara ilişkin başvurucunun (idari yargıda davacının) tutumunun yargılamanın gecikmesinde katkısı bulunup bulunmadığı hususunu da incelemektedir. Kural olarak, yalnızca Devletten kaynaklanan gecikmeler sebebiyle makul sürede yargılama yükümlülüğünün ihlal edildiği sonucuna varılabilir³⁹. Ancak davacının tutumu nedeniyle yargılama uzamışsa, bu gecikmeden dolayı Devlet sorumlu tutulamayacaktır.

³⁴ *Bejer-Polonya davası*, 4 Ekim 2001; *Valeriy Kovalenko-Rusya kararı*, 29 Mayıs 2012.

³⁵ ERGÜL, Ergin, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru", Güncel Hukuk, Y.2012, s.221

³⁶ KARTAL, s. 43.

³⁷ *Mansur -Türkiye davası*, 8 Haziran 1995, para.64.

³⁸ ERDEM KARAHANOGULLARI, Özlem:"Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İdari Yargı", TODAİE İnsan Hakları Yıllığı, S.23-24, Y.2002, s.55.

³⁹ *İdalov-Rusya davası*, 22 Mayıs 2012.

Medeni hukuk davalarında işin takibi taraflara ait olmakla birlikte idari yargılamada “*re’sen araştırma ilkesi*” uyarınca davanın makul sürede sonuçlandırılması görevi asıl olarak mahkemeye ait olacaktır. Bununla birlikte başvurunun, yargılamada özenli davranması, davanın uzamasına neden olacak yöntemlerden kaçınması ve yargılamanın kısaltılmasını sağlayacak imkânlardan faydalanması beklenilmektedir. Ancak, savunmasını yapmak amacıyla kendisine tanınan usullerin kullanması başvuru aleyhine kullanılamayacaktır⁴⁰.

İdari işlemler, “*hukuka uygunluk karinesi*” gereğince dava açılma dahi yürütülmeye devam etmektedir. Dolayısıyla, idari yargılamada dava açan ve kısa süre içinde davasının sonuçlandırılmasını isteyen kişinin, davayı geciktirme gibi bir niyeti olamayacağı ve medeni hukuk davalarında gibi etken bir işlevi olmadığı dikkate alındığında, başvurucudan kaynaklı bir gecikme ile genellikle karşılaşılmamaktadır⁴¹.

AİHM, incelemekte olduğu başvurularda makul süre aşımı iddiasına ilişkin tarafların ve yargılama yerinin tutumunu ayrı ayrı değerlendirmektedir.

Beaumartin-Fransa kararında AİHM, başvurunun davasını Fransız Danıştay’ında açması gerekirken İdare mahkemesinde açmasından dolayı yargılamanın uzamasını ve davasına ilişkin belgeleri dört aydan fazla süre geçtikten sonra sunmasını, başvurucuya atfedilecek bir kusur olduğunu belirtmiştir. Ancak Danıştay’da ilk duruşmanın beş yıl sonra yapılabilmesi ve ilgili idarenin savunmasını yirmi ay sonra göndermesi nedenleriyle Danıştay’daki yargılama sırasında yaşanan gecikmeleri dikkate alarak Devletin daha fazla kusurlu olduğuna karar vermiştir⁴².

c. Yetkili İdare ve Yargılama Makamının Tutumları

AİHS’nin 6’ncı maddesinde, “*herkesin davasını makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkı bulunduğu*” belirtildiğinden, Sözleşme’ye taraf olan ülkeler, bu hüküm doğrultusunda, davaların makul süre içinde sonuçlandırılması amacıyla gerekli düzenlemeleri yapmak ve önlemleri

⁴⁰ AKKURT, Kemal: “AİHM Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkında Makul Süre”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s. 26-27; ayrıca Bkz. *Union Alimentaria Sanders S.A.-İspanya davası*, 7 Temmuz 1989.

⁴¹ ODYAKMAZ, s.14.

⁴² *Beaumartin-Fransa davası*, 25 Ekim 1994.

(<http://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6fac.html>) E.T.22.06.2018.

almak konusunda yükümlü kılınmıştır⁴³. Dolayısıyla, devlet, idari makamlara ve yargılama makamlarına yöneltilebilecek gecikmelerden sorumludur⁴⁴.

İdari makamlar arasındaki koordinasyon eksikliği, işlem dosyasının mahkemeye geç gönderilmesi, idarenin yargılamada delilleri belirlenen sürede mahkemeye sunmaması, yargılama süresinin uzamasında idari makamlara atfedilebilecek hususlardandır⁴⁵. Bilirkişi görüşünün alınmasında yaşanan gecikmeler⁴⁶, duruşmanın sürekli ertelenmesi⁴⁷ ve mahkemenin oluşumunun sık sık değişmesi⁴⁸ gibi durumlar da yargı makamlarından kaynaklanan gecikmelere örnek olarak verilebilir.

Okçu-Türkiye davasında⁴⁹ AİHM, başvuruçunun açtığı tazminat davasında, “*İdare mahkemesinin dava hakkındaki kararını üç yıl dört ayda verdiğini, erteleme kararını ise üç yıl sekiz ayda aldığını, üç kez Danıştay’ın önüne gelen davanın temyiz kararının yedi yıl bir ay süre içerisinde verildiğini belirttikten sonra yargılamadaki gecikmenin yetkili makamlardan (yargılama makamı) kaynaklandığına*” karar vermiştir.

Aynı şekilde, *Şevket Kürüm ve Diğerleri-Türkiye* davasında⁵⁰ AİHM, bir kişinin ölümü sonrasında açılan tazminat davasına ilişkin yargılamada, davanın taşıdığı önemin de göz önüne alınarak yerel mahkemelerin özel bir süratle davranmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle, Mahkeme, *beş yıl sekiz ay süren idari davada, yerel mahkemenin yargılamanın gecikmesinde sorumlu olduğuna* karar vermiştir.

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru yöntemi sonucu bakmak durumunda kaldığı davalarda, yargılamanın gecikmesi nedeniyle her bir davadaki somut olayı AİHM’nin belirlediği makul süre değerlendirmesi ilkeleri çerçevesinde incelemektedir. Bu kapsamda, bir bireysel başvuru dosyasında AİHM, idare mahkemesi ve Danıştay temyiz aşaması dahil olmak üzere toplam beş yıl sekiz ay süren davada, somut başvuruya konu

⁴³ KASAPÖĞLU TURHAN, Mine: “İdari Yargıda İvedi Yargılama Usulü”, Ankara Barosu Dergisi, S.3, Y.2015, s. 186.

⁴⁴ İNCEÖĞLU, Sibel: “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı”, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., Y.2005, s.386.

⁴⁵ KALAY, s. 289.

⁴⁶ *Masar-Slovakya davası*, 3 Mayıs 2012.

⁴⁷ *G.O-Rusya davası*, 18 Ekim 2011.

⁴⁸ *Simonavičius- Litvanya davası* B. No: 37415/02, 27 Haziran 2006.

⁴⁹ *Okçu-Türkiye davası*, 21 Temmuz 2009.

⁵⁰ *Şevket Kürüm ve Diğerleri-Türkiye davası*, 25 Kasım 2014.

yargılama sürecinin niteliği göz önünde bulundurulduğunda yargılama süresinin makul olmadığı sonucuna varmıştır⁵¹.

Yukarıda yer verilen AİHM ve Anayasa Mahkemesi kararlarında, idari yargıda görülen davaların uzun yıllar sürmesi nedeniyle makul süre güvencesinin ihlal edildiğine karar verilmiştir. İdari yargıda davaların süratle görülmesi gerekmele beraber, yargılamaların süratli sonuçlandırılması amacıyla adil yargılanma hakkının ihlal edilmesi kabul edilemez. Bu nedenle, adil yargılanma hakkının korunması için bir kısım davalarda yargılamanın uzun sürmesi, “*makul bir süre içinde yargılamanın sonuçlandırılmasını isteme hakkı*”nın ihlali anlamına gelmeyecektir⁵².

AİHM, Sözleşmeye taraf devletlerin, iş yükünün ağırlığı, yargı ve idari personel sayısındaki yetersizlikler, fizikî koşullardaki yetersizlik gibi nedenlere ilişkin savunmalarını kabul etmemektedir⁵³. Nitekim, *Tusa-İtalya* davasında⁵⁴ AİHM, sözleşmecî devletlerin makul süre güvencesini sağlayacak adalet sisteminin kurulması gerektiğini vurgulamıştır.

III. AİHS 6'NCI MADDESİNİN UYGULAMA ŞARTLARININ İDARİ YARGI YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

AİHS'nin 6'ncı maddesinde düzenlenen “*davanın makul sürede sonuçlandırılmasını isteme hakkı*”nın ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'ne başvuru yapılabilmesi için başvuran kişinin “medeni hak ve yükümlülükler” ile ilgili bir anlaşmazlığın tarafı konumunda bulunması veya hakkında ceza hukuku alanında bir “suç isnadı” konusunda hüküm kurulması gerekmektedir.

Sözleşme'de “medeni hak ve yükümlülükler” ile “suç isnadı”na yönelik bir tanıma yer verilmemiştir. Ancak söz konusu hakkın AİHS'de düzenlenme amacını göz önünde bulunduran AİHM, yorum yöntemiyle bu kavramların kapsamını genişletmiştir⁵⁵.

Mahkeme, genişletici yorum yöntemini kullanırken “medeni hak ve yükümlülükler”e ilişkin somut bir anlam vermekten kaçınmakta, bunun yerine her somut olayın bu kapsamda olup olmadığına ilişkin ulusal

⁵¹ *Mesut Gerez başvurusu*, B. No: 2014/3998, Karar Tarihi: 21.06.2017.

⁵² YILMAZOĞLU, s. 46.

⁵³ BAŞPINAR, s.27.

⁵⁴ *Tusa-İtalya davası*, B. No:13265/87, 27 Şubat 1992.

⁵⁵ OĞUZ, Hüseyin: “İdari Yargı Yönünden Adil Yargılanma Hakkı Esasları”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006, s.20-21.

hukuktan bağımsız olarak değerlendirme yapmaktadır⁵⁶. Buna göre AİHM, uyuşmazlığın medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin olduğunu saptarken davanın konusundan ziyade davada tartışılacak meseleye odaklanmaktadır⁵⁷.

Özel nitelikteki hak ve yükümlülükleri belirlenmesinde etkili olan kamu hukuku alanındaki idari işlem ve eylemler, AİHS'nin 6'ncı maddesi kapsamında değerlendirilmektedir⁵⁸. Dolayısıyla, ulusal yargıdaki bir uyuşmazlığa ilişkin AİHM'ne başvurulabilmesi için davadaki iki tarafın da özel kişi olması zorunluluğu bulunmamaktadır⁵⁹.

König-Almanya davasında⁶⁰ AİHM, uyuşmazlığın kişi ile devlet arasında olması durumunda, devletin özel bir kişi olarak mı yoksa egemenlik hakkına dayalı olarak mı taraf olduğunun belirleyici olmayacağını, bunun yerine olaydaki hakkın niteliğine bakılması gerektiğini vurgulanmıştır.

Bu çerçevede, idari yargı alanına giren ve AİHM tarafından medeni hak ve yükümlülük niteliğinde değerlendirilen durumlar şunlardır⁶¹: “*çalışma hayatı ve işten çıkarma ile ilgili idari işlemler, idarenin kusurundan doğan zararın tazminine ilişkin uyuşmazlıklar, idarenin takdir yetkisini kullanmasından doğan uyuşmazlıklar, bir meslek, sanat veya ticari faaliyetin yürütülmesi ile ilgili uyuşmazlıklar*”.

Anayasa Mahkemesi de AİHM ile benzer ilkeleri benimseyerek, bireysel başvuru yapılabilmesi için başvuran kişinin “medeni hak ve yükümlülükler”e ilişkin bir anlaşmazlığın tarafı konumunda bulunması veya kendisine yöneltilen suçlamanın esası hakkında bir karar verilmesi gerektiği koşulunu aramaktadır⁶².

⁵⁶ KAŞIKARA, Serhat: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”nin 6. Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.4, Y.2011, s. 251.

⁵⁷ *Panjeheighalehei-Danimarka davası*, B. No:11230/07, 13 Ekim 2009.

⁵⁸ ÇİFTÇİ, Erhan: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İşığı Altında Adil Yargılanma İlkesi ve İdari Yargı”, Danıştay Dergisi, S.106, Y.2003, s.77-97; ayrıca Bkz. *Kök-Türkiye davası*, B. No: 1855/02, 19 Ekim 2006.

⁵⁹ UÇAN, Emine Sevcan: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Türk Vergi Yargılaması Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2013, s.27.

⁶⁰ *König-Almanya davası*, B. No: 28 Haziran 1978.

⁶¹ GÖZÜBÜYÜK, Şeref-Feyyaz GÖLCÜKLÜ: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması”, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s. 272; OĞUZ, 25-31.

⁶² *Onurhan Solmaz başvurusu*, B. No: 2012/1049, 26 Mart 2013, para.33.

Anayasa Mahkemesi, bir bireysel başvuru dosyasında verdiği kararda⁶³, “*Anayasa'nın 36'ncı maddesi ve Sözleşme'nin 6'ncı maddesinde yer verilen güvenceler, başvurusunun haklarına zarar verdiği iddia edilen idari bir kararın iptali talebiyle açılan davalara da uygulanacaktır*” vurgusu yapmış ve yanlış tedavi sebebiyle uğranılan zararların tazmini talebine konu bir uyuşmazlık olduğu anlaşılan davada, yargılama niteliğindeki faaliyetin, medeni hak ve yükümlülükleri kapsamında olan bir yargılama türü olduğunda şüphe bulunmadığını ifade etmiştir.

Bir idari işlemin AİHM'ne başvuru konusu edilmesi halinde, Sözleşme'nin 6'ncı maddesi yönünden, idari işlem ile çiğnendiği iddia edilen hak ve yükümlülüğün malvarlığına dair olup olmadığı ve bu işlemin başvuru açısından mali sonuçlar doğurup doğurmadığı hususları belirleyici bir etkidir⁶⁴. İmar planı ve kamulaştırma gibi mülkiyet hakkına müdahale edilen durumlarda, ayrıca ticari izin ve ruhsatların verilmemesi veya iptali şeklinde mali haklara yapılan müdahale durumunda Sözleşme'nin 6'ncı maddesi uygulanmaktadır⁶⁵.

Devlet ile kamu görevlileri arasındaki uyuşmazlıklara ilişkin Sözleşme'nin 6'ncı maddesinin uygulanıp uygulanmayacağı hususunda, AİHM, 2007 yılında verdiği *Vilho Eskelinen ve Diğerleri – Finlandiya* kararıyla⁶⁶ önemli ölçüde netlik kazandırmıştır. Kural olarak, bu tür bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda, 6'ncı maddenin uygulanacağı yönünde bir karine vardır⁶⁷. Ancak, maddenin uygulanmaması için AİHM'ne göre birlikte ele alınması gereken iki koşul bulunmaktadır. İlki, başvuru kamu görevlisinin, ulusal hukukta açık bir şekilde mahkemeye erişme hakkından mahrum edilmiş olmasıdır. İkinci şart ise, 6'ncı madde ile

⁶³ *Naime Bayracı başvurusu*, B. No: 2013/7017, 8 Eylül 2014, para. 27.

⁶⁴ DOĞRU Osman/Atilla NALBANT: “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Açıklama ve Önemli Kararlar”, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Projesi, Avrupa Konseyi, Y.2012, s.612.

⁶⁵ DOĞRU/NALBANT, s.612.

⁶⁶ *Vilho Eskelinen ve Diğerleri-Finlandiya*, B. No:63235/00, 19 Nisan 2007, para.62.

⁶⁷ Örnek olarak, yabancı misyonda görev yapan bir çalışanı tarafından açılan haksız işten çıkarma davasında (*Cudak-Litvanya davası*, B.No: 15869/02, para. 44-47), bir hakim tarafından açılan disiplin davasında (*Oluje-Hrvatistan davası*, B.No: 22330/05, para.36-43), kendisinin atanmasına ilişkin başkanlık kararnamesine karşı savcı tarafından yapılan bir başvuruda(*Zalli- Arnavutluk*, B.No: 52531/07) ve gümrük görevlisinin kurum içinde yükselmesiyle ilgili bir davada (*Fiume-İtalya davası*, B.No: 20774/05, para.33-36) AİHM, Sözleşme'nin 6'ncı maddesinin uygulanabilir olduğuna hükmetmiştir (DOĞRU/ NALBANT, s. 613).

teminat altına alınan haktan yoksun kalmanın devletin menfaati ile ilgili sebeplere (devlet otoritesinin kullanımı ile ilgili olması veya memur ile devlet arasında ‘özel bir güven ya da sadakat’ ilişkisinin varlığının bulunması) dayanmasıdır⁶⁸.

İdari yargının görev alanına giren vergi uyuşmazlıklarında, Anayasa’da öngörülen vergi ödeme yükümlüğü malvarlığı ilişkin olmakla birlikte, vergi sorumlusu ile vergi idaresi arasındaki ilişkinin kamusal niteliği ağır basması nedeniyle AİHS’nin 6’ncı maddesi uygulanmayacaktır⁶⁹.

IV. İDARİ YARGILAMADA MAKUL SÜRE GÜVENCESİNİN SAĞLANMASINA YÖNELİK ETKİLİ İÇ HUKUK YOLLARI

A. Makul Süre Aşımını Önleyici Nitelikteki İç Hukuk Yolları

AİHS’nin 6’ncı maddesi uyarınca Sözleşme’ye taraf devletler, davaların makul sürede sonuçlandırılması konusunda yükümlülük altındadır. Öte yandan, Sözleşme’nin 13’üncü maddesinde, AİHS’de bahsedilen hak ve hürriyetleri ihlal edilen bireylerin yerel hukukta etkili bir iç hukuk yoluna başvurma hakkı bulunduğu belirtilmiştir. Bireyler yönünden hak olarak düzenlenen bu husus üye devletler yönünden bir görev olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, AİHM’nin ikincil mahkeme sıfatı dikkate alındığında, üye devletler hak ihlallerini önlemek amacıyla iç hukukta gerekli düzenlemeleri yapmak ve tedbirleri almak konusunda sorumludur.

AİHM’nin hak ihlali yönünde verdiği kararlar uyarınca üye ülkeler tarafından davaların makul sürede sonuçlandırılması için özellikle önleyici bir kısım iç hukuk yollarının ihdas edildiği veya idari yargılamada davaların hızlandırılması için bazı tedbirlerin alındığı görülmektedir.

Makul süre güvencesinin sağlanması amacını taşıyan önleyici nitelikteki iç hukuk yollarının tanındığı üye devletlerden birisi de *Avusturya*’dır. Söz konusu devletin ulusal hukukunda, idari yargılamaların hızlandırılması amacıyla *Genel İdari Yargılama Kanunu*’nun 73’ncü bölümünde, yargılamada bir gecikme ile karşılaşılması halinde davacıya, yargılamanın, -karar verilmek amacıyla- bir üst mahkemeye

⁶⁸ DOĞRU/NALBANT, age, s.612-613.

⁶⁹ ÖZGÜVEN, Ali Volkan: “Adil Yargılanma İlkesi ve Vergi İhtilaflarında Uygulanması II”, Vergi Sorunları Dergisi, S. 198, Y. 2005, s. 148. Ayrıca Bkz. *Ferrazzini- İtalya davası*, B. No: 44759/98, 12 Temmuz 2001.

gönderilmesini isteme hakkı tanınmıştır⁷⁰. AİHM, idari davalara yönelik iç hukukta yapılan bu düzenlemenin, yargılamadaki gecikmeleri önleyici etkili bir yol olduğuna karar vermiştir⁷¹. Benzer şekilde, *Avusturya Genel İdarî Yargılama Kanunu*, idari makamların bir talep hakkında altı ay içerisinde karar vermemeleri halinde, bireylerin Federal Anayasası kapsamında doğrudan idare mahkemesine başvuru haklarının bulunduğu kural altına almıştır. AİHM, bir önceki düzenlemede olduğu gibi, bu iç hukuk yolunun da etkili olduğunu ifade etmiştir⁷².

Brusco-İtalya davasında⁷³ Mahkeme, İtalya Pinto Yasası'nda yargılamadaki gecikmelerin önlenmesi amacıyla öngörülen iç hukuk yolunun, Sözleşme'nin 13 ve 35'inci maddeleri çerçevesinde etkili olduğuna karar vermiştir⁷⁴.

AİHM, Sözleşme'ye üye devletlerden Fransa, Portekiz ve Polonya tarafından medeni hukuk ve idari davalar yönünden öngörülen bir kısım önleyici nitelikteki iç hukuk yollarının etkili olduğunu vurgulamıştır⁷⁵.

Ülkemizde idari yargıda bir kısım davaların uzun sürdüğü ve ciddi mağduriyetlere neden olduğu bilinmektedir. T.C. Anayasası'nın 141'inci maddesi, yargılamalarda yaşanan gecikmelerin önlenmesi amacıyla "*davaların mümkün olan süratle sonuçlandırılması*"nı yargı organına bir görev olarak vermiştir. Dolayısıyla, bu hükmün, makul süre güvencesi yönünden genel anlamda önleyici fakat soyut nitelikte bir düzenleme olduğu açıktır. Türk idari yargısında, bir kısım ülkelerin aksine, idari yargılamaların sonuçlandırılması için her dava türü için geçerli bir süre öngörülmemiştir. Bu hususta, idari dava türlerinin çokluğu ve sürenin her somut olayın özelliğine göre değerlendirilmesi gerektiği hususu mutlak bir süre öngörülmesini mümkün kılmamaktadır.

18.6.2014'de yürürlüğe giren 6545 sayılı Kanun⁷⁶ ve sonrasında 10.9.2014 yürürlük tarihli 6552 sayılı Kanun ile 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda değişiklikler yapılarak "*ivedi yargılama usulü*" adı altında yeni bir yargılama usulü getirilmiştir. İvedi yargılama

⁷⁰ Venedik Komisyonu, "Can Excessive Length of Proceedings Be Remedied?", Avrupa Komisyonu, 2007, s.35-36.

⁷¹ *Kern-Avusturya kararı*, B.No: 14206/02, 24 Şubat 2005.

⁷² *Basic-Avusturya davası*, B.No: 29800/96, 30 Ocak 2001, para.31.

⁷³ *Brusco-İtalya davası*, 69789, 6 Eylül 2001.

⁷⁴ Venedik Komisyonu: age, s.36.

⁷⁵ *Giummarra-Fransa davası*, 12 Haziran 2001; *Paulino Tomás-Portekiz davası*, 27 Mart 2003; *Charzynski-Polonya davası*, 1 Mart 2005.

⁷⁶ 6545 sayılı Kanun için bkz. 28.06.2014 tarihli ve 29044 sayılı R.G.

usulü kapsamına sınırlı sayıda dava türü (örneğin ihale kararları, acele kamulaştırma kararları vs.) alınmıştır. Bu tür idari davalarda kanunda öngörülen usul kurallarından dava açma süresi, idarenin savunma süresi, ilk inceleme süresi gibi sürelerde değişikliğe gidilmiştir. Anılan dava türlerinin ekonomik yönü bulunduğu ve büyük yatırımlara ilişkin olduğu görülmektedir. Bu konulardaki işlemlerin karmaşık olduğu ve kısa sürede sonuçlandırılmasının güç olduğu açıktır. Dolayısıyla yargılamanın kısa sürede bitirilmesi hak kayıplarına neden olabilecek ve adil yargılanma hakkının amacına uymayabilecektir⁷⁷. Türk idari yargısının etkilendiği Fransız idari yargılama usulünde, ivedi yargılama usulü öngörülmüş ise de, bu usul kapsamındaki davalar, yargılamanın uzun sürmesini gerektirmeyen ve karmaşık nitelikte olmayan konulara ilişkindir⁷⁸.

B. Makul Sürenin Aşımı Durumunda Tazmin Edici Nitelikteki Önlemler

Yargılamaların uzun sürmesi nedeniyle bireylerin uğradığı maddi ve manevi zararların giderilmesi amacıyla ulusal hukukta öngörülen diğer bir tedbir ise tazmin edici nitelikteki başvuru yollarıdır⁷⁹. Bu başvuru yolu genellikle hukuk sistemlerinde sistematik problemlerle karşılaşan ve yargılamalarda tekrar eden ihlalleri önleyemeyen ülkeler tarafından bağımsız nitelikte ya da önleyici nitelikteki iç hukuk yollarına ilave bir tedbir olarak öngörülebilmektedir.

Almanya’da 2011 yılında kabul edilen kanun ile, devam etmekte olan veya sonuçlanan davalarda, yargılamalarda yaşanan gecikmeler nedeniyle temyiz mahkemesine tazminat talebini içeren bir başvuru yapılabileceği öngörülmüştür⁸⁰.

AİHM tarafından da tazmin edici nitelikte etkili bir başvuru yolu olarak kabul edilen *İspanya Adli Kanunu*’nda öngörülen başvuru yoluna göre, makul sürede sonuçlandırılmadığı iddia edilen yargılamanın bitirilmesini müteakiben ilk olarak Adalet Bakanlığı’na tazminat talebinde bulunulacak, bu talebin reddedilmesi halinde ise idare mahkemelerine başvuru yapılabilecektir⁸¹.

Ülkemizde 19.01.2013 tarihinde Meclis’te kabul edilen 6384 sayılı⁸² *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların*

⁷⁷ SANCAKDAR Oğuz: “İdari Yargılama Usulünde İvedi Yargılama Usulü ve Grup Davalar”, Danıştay ve İdari Yargı Günü Sempozyumu, Y. 2014, s.198.

⁷⁸ KASAPOĞLU, s. 200.

⁷⁹ Venedik Komisyonu: age, s.31.

⁸⁰ *Taron-Almanya davası*, B.No:53126/07, 1 Haziran 2012.

⁸¹ *González Marin-İspanya davası*, 5 Ekim 1999.

⁸² 6384 sayılı Kanun için bkz. 19.01.2013 tarihli ve 28533 sayılı R.G.

Tazminat Ödenmesi Suretiyle Çözümüne Dair Kanun ile bir Tazminat Komisyonu ihdas edilmiştir. Bu komisyona başvurabilmek için -23.9.2012 tarihinden önce Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapma imkânı bulunmadığından- AİHM'ne uzun süren yargılama iddiasında bulunarak başvuru yapmış olma koşulu gerekmektedir. Dolayısıyla, bu başvuru yolu, yalnızca belirli bir tarihten önce AİHM'ne yapılmış başvurulara yönelik olması nedeniyle AİHM içtihatları çerçevesinde genel nitelikte tazmin edici bir iç hukuk yolu niteliği taşımamaktadır. Nitekim, Anayasa Mahkemesi bir kararında⁸³, “*hukuk sistemimizde, yargılama faaliyetinin uzamasını önleyici veya yargılama faaliyetinin uzamasından doğan zararları giderici etkiye sahip, Anayasa'nın 148'inci maddesinin üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun'un 45'inci maddesinin (2) numaralı fıkrasının kastettiği nitelikte etkin bir başvuru yolu bulunmadığı*”nı belirtmiştir.

C. Bireysel Başvuru Yolu

Makul süre güvencesinin ihlalinin giderilmesi amacıyla ulusal Anayasa Mahkemesine başvuru yolu, sözleşmecî devletlerde yaygın bir yöntemdir. Bir kısım ülkelerde “*anayasal şikâyet*” olarak da adlandırılan “*bireysel başvuru yolu*” Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Sözleşme'ye üye bazı ülkelerde (Almanya, İspanya, Avusturya) makul sürede yargılanma hakkının korunmasında önemli bir işlev görmektedir.

1982 Anayasası'na göre, “*Herkes, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.*”⁸⁴ Bireysel başvuru yolu, makul süre güvencesinin sağlanmasının ötesinde AİHM önündeki davaların sayısının azalmasında da önemli bir rol oynamaktadır.

2010 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile Türk hukukunda yer almaya başlayan bu başvuru yolu kapsamında, Anayasa Mahkemesi 23.09.2012 tarihi itibarıyla bireysel başvuruları ele almaya başlamıştır. Sözleşme'nin 6'ncı maddesinin ihlali nedeniyle yapılan başvuruların çoğunluğunu yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmaması nedeniyle yapılan başvurular oluşturduğu gibi

⁸³ B. No: 2012/12, 17 Eylül 2013.

⁸⁴ Bu hüküm 1982 Anayasasının 148 inci maddesine 2010 yılında 5982 sayılı Kanunla yapılan ilâve ile getirilmiştir.

Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurular için de aynı durum söz konusudur⁸⁵.

Kural olarak, makul süre içinde yargılama yapma yükümlülüğü yönünden etkin bir başvuru yolunun bulunması halinde bireysel başvuru yapılmadan önce bu nitelikteki kanun yollarının tüketilmesi zorunludur. Ancak Anayasa Mahkemesi tarafından da belirtildiği üzere⁸⁶, “*hukuk sistemimizde, yargılama faaliyetinin uzamasını önleyici veya yargılama faaliyetinin uzamasından doğan zararları giderici nitelikte, etkin bir başvuru yolu bulunmadığı*”ndan, idari bir uyuşmazlıkta makul sürede yargılanma hakkının ihlali durumunda doğrudan Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yoluna gidilebilecektir.

V. SONUÇ ve ÖNERİLER

“*Yargılamanın makul süre içinde sonuçlandırılmasını isteme hakkı*”, adil yargılanma hakkına ilişkin temel unsuru oluşturmaktadır. “Gecikmiş adalet, adalet değildir” ifadesi bu durum en iyi şekilde özetlemektedir. İdari yargı söz konusu olduğunda makul sürede yargılanma hakkı ayrı bir önem taşımaktadır. Zira, idari işlemlerin icrai olma özelliği ve hukuka uygunluk karinesinden faydalanma durumu dolayısıyla işlemin yürütümü dava açılrsa dahi devam etmektedir. Dolayısıyla, bir idari işlem açıkça hukuka aykırı olsa dahi bu özellikleri nedeniyle hak ihlali ve mağduriyetin boyutu daha da büyük olmaktadır.

Makul sürede yargılanma, bazı durumlarda mahkemelerde yargılama başlamadan önceki bir tarihte, örneğin bir idareye yapılması gerekli ön başvuru halinde, başlayabilmektedir. Söz konusu süre, yargılama faaliyeti ile işlemeye başlasa dahi, yargılama makamlarının tutumu yanında idari davanın tarafı olan idarenin ihmali nedeniyle de yargılama uzayabilmektedir.

Makul süre güvencesinin sağlanması için AIHS'ne üye ülkelerin bir kısmında ihdas edilen ulusal başvuru yolları etkin bir nitelik taşımaktadır. Özellikle, hukuk sistemimizde geç uygulanmaya başlansa bile, işlevsel yürütülmesi halinde büyük önem taşıyan “bireysel başvuru yolu”, makul süre güvencesi açısından bireyler yönünden en etkin ve özellikle ulusal mahkemelerin kararları üzerinde en etkili başvuru yolu olma niteliğini taşımaktadır. Öte yandan, idari yargıda makul süre güvencesinin sağlanması amacıyla yargılama makamlarındaki dosya sayılarının

⁸⁵ ESER, Esen: “Makûl Sürede Yargılanma Hakkının İhlali Neticesinde Bireysel Başvuru Hakkı”, Sosyal Bilimler Dergisi, S. 20, Y.2018, s.409.

⁸⁶ Güher Ergun ve Diğerleri Başvurusu, B.No: 2012/13, 2 Temmuz 2013.

azaltılması ve yeterli sayıda ve liyakatli yargı personelinin temin edilmesi hususlarında gerekli önlemlerin alınması da gerekmektedir.

İdari yargılama usulünde makul sürede yargılamayı teminen, bazı uyuşmazlıklar bakımından “ivedi yargılama usulü”ne geçilmiştir. Bu adım yargılamanın hızlanması bakımından önemli bir adım olmuştur; ancak ivedi yargılama usulünün idari işlemlere ilişkin uyuşmazlıkların tamamını kapsamaması; dosya yoğunluğu, idarelerden istenilen belgelerin tam ve zamanında temin edilememesi veya bu bilgi/belgelerin farklı idarelere müteallik olması v.s. gibi sebeplerle ivedi yargılamanın bile istenilen hızda yargılamayı sona erdirememesi gibi sebeplerle tam olarak gerçekleştirilmek istenen tam olarak amacı sağlamamıştır.

Yargılamanın makul sürede yapılamaması iddiasıyla AİHM’ne taşınan/taşınacak davaların önu, 6384 sayılı Kanunla kurulan Komisyon marifetiyle tazminat ödemek suretiyle kesilmeye çalışılmaktadır.

Yine, Anayasa Mahkemesi nezdinde getirilen bireysel başvuru hakkı ile bu yöndeki şikâyet ve müracaatların iç hukukta çözümü yolu benimsenmiştir.

İç hukukta getirilen bu mekanizmalar yeterli değildir. Özellikle taraflar arasında bir eşitsizliğin olduğu idari yargı sisteminde yargılamanın makul sürede bitmesi için yapısal değişiklikler yapılması şarttır.

Bu bağlamda; ivedi yargılama usulü tüm idari uyuşmazlıklara şamil kılınabileceği gibi, bazı kanunlarda varolan “uzlaşma”⁸⁷ gibi mekanizmalar da daha etkin hale getirilebilir. Ayrıca iş hukukunda geçerli olan “arabuluculuk” müessesesini idari yargı alanında uygulamak uyuşmazlıkların yargı dışı çözümünde hızlı bir çözüm olabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKKURT, Kemal: *“AİHM Kararları Işığında Adil Yargılama Hakkında Makul Süre”*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.
- BAŞPINAR, Ahmet: *“İdari Yargıda Makul Süre İçin Öneriler”*, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları, N.O:70, Y.2004, Sempozyum (Danıştay ve İdarî Yargı Günü 136. Yıl), s. 26-35.
- ÇİFTÇİ, Erhan: *“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Işığında Adil Yargılama İlkesi ve İdari Yargı”*, Danıştay Dergisi, S.106, Y.2003, s.77-97.
- DOĞRU Osman, Atilla NALBANT: *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Açıklama ve Önemli Kararlar*, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları

⁸⁷ Örneğin 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu’nun Geçici 6’ncı maddesi.

- Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Projesi Yayını, Avrupa Konseyi, Y.2012.
- DOĞRU, Osman: *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004.
- EDEL, Frédéric: *"The Length of Civil and Criminal Proceeding in the Case-Law of the European Court of Human Rights"*, Council of Europe, Y.2007.
- ERDEM KARAHANOĞULLARI, Özlem: *"Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İdari Yargı"*, TODAİE İnsan Hakları Yıllığı, S.23-24, Y.2002, s.31-63.
- ERGÜL, Ergin, *"Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru"*, Güncel Hukuk, Y.2012.
- ESER, Esen: *"Makul Sürede Yargılanma Hakkının İhlali Neticesinde Bireysel Başvuru Hakkı"*, Sosyal Bilimler Dergisi, S. 20, Y.2018, s.406-417.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz: *"Yargılama Makamları Önünde Makul Süre"*, İnsan Hakları Merkezi Dergisi, Y. 1991, s.10-13.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref ve Feyyaz GÖLCÜKLÜ: *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması"*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.
- İNCEOĞLU, Sibel: *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Y.2005.
- KALAY, Jale: *"AİHM Kararları Işığında Etkili ve Etkin Bir İdari Yargı Denetimi"*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- KARTAL, Adem: *"Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu ile İnsan Hakları Tazminat Komisyonunun Söz Konusu Hakkı Korumadaki İşlevleri"*, Terazi Hukuk Dergisi, S.100, Y.2014, s.39-51.
- KASAPOĞLU TURHAN, Mine: *"İdari Yargıda İvedi Yargılama Usulü"*, Ankara Barosu Dergisi, S.3, Y.2015, s.183-219.
- KAŞIKARA, Serhat: *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı"*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.84, Y.2009, s.231-259.
- KAŞIKARA, Serhat: *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6.Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı"*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.4, Y.2011, s.233-290.
- MOLE Nuala, Harby CATHARİNA: *"Adil Yargılanma Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz"*, İnsan Hakları El Kitapları No:3, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, Y. 2001.
- ODYAKMAZ, Zehra: *"Hukukta Zaman ve İdari yargıda Makul Süre Sorunu"*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.2, Y.2010, s.1-31.
- OĞUZ, Hüseyin: *"İdari Yargı Yönünden Adil Yargılanma Hakkı Esasları"*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.
- ÖZGÜVEN, Ali Volkan, *"Adil Yargılanma İlkesi ve Vergi İhtilaflarında Uygulanması II"*, Vergi Sorunları Dergisi, S. 198, Y. 2005, s.146-161.
- Right To a Fair Trial Under the European Convention on Human Rights (Article 6), The International Centre for the Legal Protection of Human Rights(Intersight), , Y.2009.

- SANCAKDAR Oğuz: “İdari Yargılama Usulünde İvedi Yargılama Usulü ve Grup Davalar”, Danıştay ve İdari Yargı Günü Sempozyumu Y. 2014, s.109-199.
- TURAN, Hüseyin: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.11, Y.2012, s.47-75.
- UÇAN, Emine Sevcan: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Türk Vergi Yargılaması Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2013.
- VENEDİK KOMİSYONU, “Can Excessive Length of Proceedings Be Remedied?”, Avrupa Komisyonu, Y. 2007.
- VİTKAUSKAS Dovydas -Grigoriy DİKOV: *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması*, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, Çeviren: Serkan CENGİZ, Avrupa Konseyi, Strazburg, Y.2012.
- YILMAZOĞLU, Yunus Emre: “İdari Yargıda Makul Süre Güvencesi”, Danıştay Dergisi, S.134, Y.2013, s.43-85.

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

- Aliğül Yüksel başvurusu, B. No:2013/9507, 20.1.2016
- Güher Ergun ve Diğerleri Başvurusu, B. No: 2012/13, 2.7. 2013
- Güher Ergun ve Tosun Tayfun Ergun başvurusu, B. No: 2012/12, 17.9.2013
- Mesut Gerez başvurusu, B. No: 2014/3998, 21.6.2017
- Naime Bayracı başvurusu, B. No: 2013/7017, 8.9.2014
- Onurhan Solmaz başvurusu, B. No: 2012/1049, 26.3.2013
- Sefahattin Akyıl başvurusu, B. No: 2012/1198, 7.11.2013
- Zülfü Gürgöz başvurusu, B. No: 2015/1188, 7.11.2013

AİHM KARARLARI

- Aydan-Türkiye kararı, B.No:16281/10, 12 Mart 2013
- Basic-Avusturya davası, B. No: 29800/96, 30 Ocak 2001
- Beaumartin- Fransa davası, B. No: 15287/89, 24 Kasım 1994
- Bejer-Polonya davası B. No: 38328/9744, 4 Ekim 2001
- Berü-Türkiye davası, B. No: 47304/07, 11 Ocak 2011
- Brusco-İtalya davası B. No: 69789/01, 6 Eylül 2001
- Büker-Türkiye davası, B.No:29921/96, 24.10.2000
- Charzynski-Polonya davası B. No: 15212/03, 1 Mart 2005
- Cudak-Litvanya davası, B. No: 15869/02
- Deumeland-Almanya davası B. No: 9384/81, 29 Mayıs 1986
- Erkner ve Hofauer-Avusturya davası B. No: 9616/81, 23 April 1987
- Ferrazzini- İtalya davası, B. No: 44759/98, 12 Temmuz 2001
- Fiume-İtalya davası, B. No: 20774/05, 30 Haziran 2009
- G.O-Rusya davası B. No: 39249/03, 18 Ekim 2011
- Giummarra ve diğer.-Fransa davası B. No: 61166/00, 12 Haziran 2001
- Golder-Birleşik Krallık davası, B. No: 4451/70, 21.02.1975

González Marin-İspanya davası B.No: 39521/98, 5 Ekim 1999
H.-Fransa davası, B.No: 6/1988/150/204, 24 Ekim 1989
Hasdemir-Türkiye davası B.No: 44027/09, 22 Mayıs 2012
Hornsby-Yunanistan davası B.No: 18357/91, 19 Mart 1997
İdalov-Rusya davası B.No: 5826/03, 22 Mayıs 2012
Kern-Avusturya kararı, B.No: 14206/02, 24 Şubat 2005
Kök-Türkiye davası, B. No: 1855/02, 19 Ekim 2006
König-Almanya davası, B. No: B. No: 6232/73, 28 Haziran 1978
Mansur -Türkiye davası, 08.06.1995
Masar-Slovakya davası, 3 Mayıs 2012
Okçu-Türkiye davası, 21 Temmuz 2009
Olujic-Hırvatistan davası, B.No: 22330/05, 5 Şubat 2009
Panjeheighalehei/Danimarka davası, B. No:11230/07, 13 Ekim 2009
Paulino Tomás-Portekiz davası B.No: 58698/00, 27 Mart 2003
Pretto ve Diğerleri-İtalya davası, B.No: 7984/77, 8 Aralık 1983
Simonavičius- Litvanya davası B. No: 37415/02, 27 Haziran 2006
Stogmüller-Avusturya davası, B.No: 1602/62, 10 Kasım 1969
Şevket Kürüm ve Diğerleri-Türkiye davası, B.No:54113/08, 25 Kasım 2014
Taron-Almanya davası, B.No:53126/07, 1 Haziran 2012
Tusa-İtalya davası, B. No:13265/87, 27 Şubat 1992
Union Alimentaria Sanders S.A.-İspanya davası, B.No: 11681/85, 7 Temmuz 1989
Valeriy Kovalenko-Rusya kararı, B.No: 41716/08, 29 Mayıs 2012
Vilho Eskelinen ve Diğ.-Finlandiya, B. No:63235/00, 19 Nisan 2007
X.-Fransa davası, B.No: 18020/91, 31 Mart 1992
Zalli- Arnavutluk, B.No: 52531/07, 8 Şubat 2011

ELEKTRONİK YAYINLAR

Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation (2010)3 to Member States on Effective Remedies for Excessive Length of Proceedings, 24 February 2010 (<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1590115>) E.T.15.06.2018
(<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/cc65e74c-12c5-4947-a8c1-87d9af26b4be?wordsOnly=False>) E.T.17.06.2018
(<http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf>) E.T. 18.06.2018
(<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57801%22%5D%7D>) E.T. 19.06.2018
(<http://inhak.adalet.gov.tr/ara/karar/aydan.pdf>) E.T. 19.06.2018
(<http://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6fac.html>) E.T.22.06.2018
(<https://hudoc.echr.coe.int/ENG#%7B%22itemid%22:%5B%2201-110961%22%5D%7D>)E.T.20.06.2018